

УДК 347.1

О.В. СІДЕЙ, Харківський національний
університет внутрішніх справ

ЗДІЙСНЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА НА ЗДОРОВ'Я ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Ключові слова: здоров'я, право на здоров'я, здійснення права на здоров'я, межі здійснення права на здоров'я, обмеження права на здоров'я

Правова регламентація можливостей у сфері власного здоров'я фізичної особи сьогодні визначається низкою норм, що закріплені Цивільним кодексом України (далі – ЦК), зокрема, право на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю (ст.282), право на охорону здоров'я (ст.283), право на медичну допомогу (ст.284), право на інформацію про стан свого здоров'я (ст.285), право на таємницю про стан здоров'я (ст. 286), права фізичної особи, яка перебуває на стаціонарному лікуванні у закладі охорони здоров'я (ст.287) [1]. Ті ж самі положення відображені в Конституції України або інших нормативно-правових актів.

Така регламентація звужує обсяг прав фізичної особи щодо свого здоров'я, оскільки перелічені норми носять виключно охоронний характер. Таким чином фізична особа позбавлена можливості вчиняти активні та пасивні дії, щодо здійснення права на здоров'я, а тому виникає необхідність у дослідження даного питання, що і є метою статті.

Дослідженням обраної теми займалися такі науковці, як: М.М. Агарков, С.С. Алексєєв, М.О. Баймуратов, Н.С. Кузнецова, С.О. Сліпченко, О.В. Соболев, Р.О. Стефанчук, О.В. Синегубов, Ю.К. Толстой, К.А. Флейшиць, Є.О. Харитонova, С.А. Чернишова, Я.М. Шевченко, М.Я. Шимінова, Р.Б. Шишка та інші.

Традиційно в цивілістиці поняття здійснення цивільних прав визначається як реалізація передбачених законом або договором можливостей використовувати право на власний розсуд [2, с.44–45].

Суб'єкт права на здоров'я (фізична особа) здійснює самостійний вибір цілей у суспільних правовідносинах, способів та засобів їх реалізації. Фізична особа, здійснюючи юридично значиму поведінку (дія, бездіяльність, рішення) безпосередньо або через інших осіб, перетворює об'єктивно існуюче право у вигляді норми права на право суб'єктивне у вигляді створених для неї правових можливостей. Крім того, важливим є те, що здійснення особистих немайнових прав – це одна із стадій їх реалізації, під час якої фізична особа, вчиняючи юридично значимі дії безпосередньо або через інших осіб, трансформує об'єктивно існуюче право (у вигляді норм права) у право суб'єктивне (у вигляді створених для себе прав та обов'язків).

Здійснення суб'єктивного особистого немайнового права характеризується змінами суб'єктивного права, що відбуваються шляхом переходу від однієї стадії до іншої, тому й динамізм здійснення фізичною особою свого суб'єктивного права пов'язаний, у першу чергу, з наявністю юридичних процедур, що виражаються в певній послідовності дій та спрямовані на конкретний результат, який представляє собою юридичний факт. Адже лише послідовна зміна стану суб'єктивного права у своєму поєднанні надає повне уявлення про цілісний процес його здійснення, що дозволяє оперувати таким поняттям, як стадії здійснення особистого немайнового права. Під ними Є.В. Вавілін, наприклад, розуміє стан права у певний момент часу. При цьому кожна стадія характеризується набором певних взаємообумовлених якісних характеристик права [3, с.153].

Механізм здійснення суб'єктивних особистих немайнових прав фізичних осіб – це законодавчо обумовлений порядок організації юридичних способів, засобів та дій дитини як учасника цивільних правовідносин, що забезпечує фактичне досягнення правової мети. Відповідно, як і кожному правовому явищу, механізму здійснення суб'єктивних особистих немайнових прав фізичних осіб притаманні певні риси, складові елементи, певна

взаємопов'язана послідовність дій та особливості їх здійснення, висвітлення яких надасть змогу відобразити структуру досліджуваного правового явища.

Так, першою стадією здійснення права на здоров'я є підготовча стадія, яка включає в себе передумови здійснення, а саме – право-суб'єктність юридичної особи.

Наступною стадією є встановлення права, що представляє собою процес усвідомлення власне уповноваженою особою свого права та визнання цього права іншими особами – суб'єктами цивільного обороту. За загальним правилом, фізична особа має право на вибір між двома варіантами поведінки: використати чи відмовитися від використання наданого їй особистого немайнового права. Але перед тим, як його здійснювати, фізична особа повинна знати та усвідомлювати, яким чином вона має здійснювати право на здоров'я. Адже юридичний порядок здійснення прав і свобод носить не лише ініціативний, а й процедурно-правовий характер [4, с.100].

І останньою є стадія здійснення права на здоров'я, яка виражається у здійсненні окремих юридично значущих дій, спрямованих на реалізацію основного права з метою отримання відповідного блага.

Разом із тим, як практично і будь-яке суб'єктивне право, право на здоров'я складається із ряду повноважень, які носять активний і негативний характер.

Так, на думку Р.О. Стефанчука, до активних повноважень належить можливість благоволодіння особистим немайновим благом здоров'я та можливість його благовикористання. Благоволодіння власним здоров'ям фізична особа здійснює постійно впродовж життя. Це повноваження з огляду на його характерні ознаки не може бути вилучене в особи чи передане комусь іншому, так як воно забезпечує фізичній особі цілісність та існування в реальному світі. Щодо благовикористання, як другої складової активних повноважень суб'єкта-володільця права на здоров'я, то це означає, що фізична особа сама може визначати свою поведінку щодо власного

здоров'я, яка спрямовує його на покращення власного здоров'я, його підтримання, так і на його погіршення, аж до припинення певної (певних) функцій. Негативний аспект права на здоров'я знаходить своє відображення у закріпленні вимоги до всіх втримуватись від будь-яких порушень даного права чи створення перешкод щодо його здійснення.

Дослідження питання здійснення права на здоров'я не може існувати без встановлення меж здійснення, оскільки надаючи фізичним особам можливість здійснювати свої суб'єктивні цивільні права, закон водночас визначає межі їх здійснення.

Доцільно зазначити, що на сьогодні чинне законодавство, що регулює цивільні правовідносини, не містить визначення терміна «межа здійснення цивільного суб'єктивного права». В цивільно-правовій науці також відсутній єдиний підхід до розуміння сутності цього поняття.

Погляди науковців з приводу цього питання поділяються на дві групи, одна з яких висловлює думку, що поняття «межа здійснення суб'єктивного цивільного права» повинно існувати окремо від поняття «межа суб'єктивного права».

В.П. Грибанов, О.С. Йоффе, С.М. Братусь у своїх працях вказують, що в закон та відповідних йому вольових актах межі цивільних прав окреслюються як певний тип поведінки, дозволений уповноваженій особі. Але в рамках такого типу поведінки можливі різні конкретні форми, які нерідко також передбачаються законом або вольовим актом. Разом з тим, закон або вольовий акт. Як правило, обмежуються лише характеристикою самого типу поведінки, не уточнюючи її конкретних форм [6, с.77; 7, с.80–81].

Продовжуючи свою думку, В.П. Грибанов, О.С. Йоффе зазначали, що при перевищенні меж дозволеного типу поведінки особи діє не як носій права, а як особа, якій право взагалі не належить. Інша ситуація має місце в умовах, коли загальний тип поведінки дотримано, але її конкретні форми, обрані уповноваженою особою, є неприпустимими. У таких ви-

падках, коли спостерігається поєднання дозволеного і недозволеного, правомірного і протиправного, слід вести мову саме про порушення меж самого права. Таким чином, порушення меж здійснення суб'єктивного цивільного права є не що інше, як використання недозволених конкретних форм у рамках дозволеного загального типу поведінки [6, с.77].

Друга група вчених фактично заперечує доцільність існування та використання цього поняття у цивільному праві, зазначаючи при цьому, що так звані межі здійснення суб'єктивних цивільних прав насправді є межами самого суб'єктивного права.

Так, на думку В.І. Ємельянова, прихильники теорії меж здійснення суб'єктивних цивільних прав, як окремого від меж самого суб'єктивного права явища, фактично вводять ще одну ідеальну модель поведінки. Адже за такого підходу до розуміння меж здійснення суб'єктивного цивільного права визнається існування однієї міри дозволеної поведінки для потенційного, абстрактного суб'єктивного права та другої – для суб'єктивного права, що здійснюється уповноваженим суб'єктом. Тобто, можна порушити одну межу дозволеного, не порушивши іншої. Одна і та сама дія може бути водночас і правомірною і протиправною [8, с.40].

При розгляді питання про сутність та правову природу меж здійснення суб'єктивного цивільного права слід перш за все виходити з того, що вид і міра допустимої поведінки суб'єкта права визначаються межами конкретно взятого суб'єктивного цивільного права. Саме межі самого суб'єктивного права вказують: де початок цього права, а де – кінець. Межі суб'єктивного цивільного права визначають коло тих дій, які може вчинити носій цього права, та умови, за яких ці дії можуть вчинятися. Межі одних суб'єктивних цивільних прав можуть бути детально регламентовані нормою права, інших – взагалі прямо не відображатися в законодавстві і визначатися лише на підставі загальних принципів цивільного права. Але свої межі мають усі без винятку суб'єктивні цивільні права. Доки особа

діє в межах наданого їй суб'єктивного цивільного права, її поведінку слід вважати правомірною [9, с.114].

Слід також зазначити, що законодавець не диференціює поняття «межі» та «обмеження» права, застосовуючи їх як тотожні. Проте досліджуючи етимологію зазначених понять, видається, що слово «межа» означає границю, рубіж, останній крайній ступінь, грань чого-небудь, вищу ступінь, ідеал, уявну повноту чого-небудь, означає обсяг чого-небудь; допустима норма чого-небудь дозволеного [10].

Таким чином поняття «межі права» передбачає всі ті можливості, які особа здатна для себе набуті в зв'язку із юридичним закріпленням її прав. Тобто, «межами здійснення права» слід вважати передбачені актами цивільного законодавства або правочином, яким особа здатна набуті ті можливості, що містяться в юридичному закріпленні цих прав.

Щодо питання «обмеження цивільних прав» слід зауважити, що необхідність їх існування обумовлена об'єктивними закономірностями існування і розвитку людини, суспільства в цілому, і тих відносин, що є предметом цивільно-правового регулювання. Оскільки людина є істота біологічна, то в системі цивільного законодавства потрібні обмеження, які б мали на меті її біологічного начала; оскільки людина – є істотою соціальною - це, в свою чергу, обумовлюється необхідністю встановлення обмежень з метою захисту прав і інтересів інших осіб; оскільки людина є істота духовна, то існує необхідність у обмеженнях з метою захисту моральності [11, с.8].

З етимологічної точки зору поняття «обмеження» означає «утиски, що обмежують права, можливості», водночас «обмежувати» означає «стискувати відомими межами, умовами, поставити в які-небудь рамки, границі, встановлювати певні межі чого-небудь» [12, с.643].

Стосовно поняття «обмеження права» («обмеження здійснення права»), то у загально філософському сенсі слід розуміти «процедуру звуження обсягу поняття, що пов'я-

зане із розширенням його змісту, який складається в переході даного поняття до менш загального (підпорядкованого) поняття, тобто до поняття обсяг якого складає лише частину обсягу вихідного (того, що підпорядковує) поняття. Обмеження поняття можна розглядати, як результат розширення змісту вихідного поняття за рахунок введення в нього обмежуючих ознак, тобто ознак, що належать не всім предметам обсягу вихідного поняття (зокрема, ознак, що не утримуються, у явній або неявній формі, в ознаках, за якими здійснене виділення обсягу вихідного поняття), але з сумісних з цим поняттям [13, с.131].

Таким чином під «обмеженням здійснення суб'єктивного цивільного права» варто розуміти поведінку як іншої особи, так і відповідних органів, наділених владними повноваженнями, які направлені на унеможливлення здійснення особами своїх суб'єктивних прав повною мірою [14, с.11].

Згідно статті 21 Конституції України, усі люди вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Відповідно до статті 23 Конституції України, кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості. Нарешті, відповідно до ч.1 ст.68 Конституції України, кожен зобов'язаний неухильно дотримуватись Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей [5].

Система нормативно-правових приписів, що визначають межі здійснення суб'єктивних цивільних прав містяться в цивільному законодавстві, зокрема у статті 13 Цивільного кодексу України. Так, згідно ч.1 статті 13 ЦК України, цивільні права особа здійснює у межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства [1].

Аналізуючи викладене, варто зазначити, що єдиною межею, щодо здійснення фізичною особою права на здоров'я є стан, при

якому виникає загроза життю фізичної особи. Що ж до обмеження саме права на здоров'я, то воно виникає у при необхідній обороні, крайній необхідності чи затриманні злочинця. Крім того, право на здоров'я включає в себе право на медичну допомогу. Особа має право відмовитись від лікування, але медична допомога надається недієздатній фізичній особі, малолітньому та фізичній особі, яка досягла чотирнадцяти років, проти її волі, якщо вона внаслідок хвороби або каліцтва перебуває у стані, який є небезпечним для життя, і не може повною мірою оцінити того, що відбувається з нею. Також обмеження матиме місце при медичному освідуванні та госпіталізації (в т.ч. обсервації, яка включає в себе ізоляцію і лікування, яке як правило, є примусовим) важкохворих на інфекційні та психічні хвороби за умов, що вони загрожують суспільству (можливе виникнення епідемії хвороби чи скоєння психічно хворим тяжкого злочину) [15, с.89].

Внутрішня єдність правового регулювання суспільних відносин розкривається через форми дії права та форми реалізації права. Відтак, законодавче регулювання суспільних відносин знаходить своє вираження не тільки у закріпленні на папері суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, але й у перетворенні їх у реальне життя. Норми права, порядок реалізації яких не регламентований, виявляються низько ефективними або навіть мертвими [4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України // ВВР України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
2. Грибанов В. П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав / В. П. Грибанов. – М., 1972. – С. 44–45.
3. Вавилин Е. В. Осуществление и защита гражданских прав / Е. В. Вавилин. – М. : Волтерс Клувер, 2009. – 360 с.
4. Давидова Н. О. Особисті немайнові права : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Н. О. Давидова. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – 160 с.

5. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
6. Иоффе О. С. Пределы осуществления субъективных гражданских прав / Иоффе О. С., Грибанов В. Н. // Советское государство и право. – 1964. – № 7. – С. 76–85.
7. Братусь С. Н. О пределах осуществления гражданских прав / Братусь С. Н. // Известия ВУЗов. Серия Правоведение. – 1967. – № 3. – С. 79–86.
8. Емельянов В. И. Разумность, добросовестность, незлоупотребление гражданскими правами / Емельянов В. И. – М. : Лекс-Книга, 2002. – 160 с.
9. Горбась Д. С. Визначення меж здійснення суб'єктивного цивільного права / Д. Горбась // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2006. – № 2. – С. 111–118.
10. Межа // Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь, 2001. – С. 517.
11. Болвачева Н. Е. Ограничение как средство гражданско-правового регулирования / Болвачева Н. Е. // Актуальные проблемы гражданского права : сборник статей. Вып. 7 / под ред. О. Ю. Шиловхоста. – М. : Изд-во НОРМА, 2003. – С. 8.
12. Обмежувати // Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь, 2001. – С. 643.
13. Философская энциклопедия / под ред. Ф. В. Константинова. – М. : Советская энциклопедия, 1967. – Т. 4. – С. 131.
14. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Стефанчук М. О. ; Нац. акад. наук України, І-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2006. – С. 11.
15. Стефанчук М. О. Обмеження особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування особи / М. О. Стефанчук // Вісник Хмельницьк. ін-ту регіонального управління та права. – 2002. – № 2. – С. 88–90.

Сідей О. В. Здійснення суб'єктивного цивільного права на здоров'я фізичної особи / О. В. Сідей // Форум права. – 2016. – № 3. – С. 235–239 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_3_43.pdf

Розглянуті особливості здійснення права на здоров'я фізичної особи. Висвітлено поняття здійснення права. Розкрито основні повноваження щодо здійснення права на здоров'я. Досліджені межі та обмеження права на здоров'я.

Сидей О.В. Осуществление субъективного гражданского права на здоровье физического лица

Рассмотрены особенности осуществления права на здоровье физического лица. Освещены понятие осуществления права. Раскрыты основные полномочия по осуществлению права на здоровье. Исследованы границы и ограничения права на здоровье.

Sidey O.V. Implementation of Subjective Civil Right to Health of an Individual

In the article considered features of implementation the right to health of individual. The article deals with concept implementation the right. The basic powers on implementation the right to health made. The investigated limits and restrictions on the right to health.